

ПЪРВООБРАЗИ НА ГОВОРНОТО ОБУЧЕНИЕ В БЪЛГАРСКИЯ ФОЛКЛОР

Галя Данчева

В съвременните условия на общуване се увеличава относителният дял на устната реч като форма на функциониране на езика. Повишават се изискванията към говора като „звуково артикулационна дейност“ (12, 35). За нормалното осъществяване на комуникативния процес е необходима добра говорна техника.

Речевите умения се изграждат в най-ранна детска възраст, основна роля за това има средата, в която детето израства и учи. Детската градина и училището трябва да въздействат съзнателно, организирано и целенасочено върху формирането, развитието и усъвършенстването на говорните умения. Но кои са най-подходящите средства за това? **Праформите на говорното обучение в България могат да послужат на педагогическата практика и днес.**

Сведенията за съществуващата от векове система от многообразни дейности за формиране на детския говор са доста оскъдни. Малко фолклористи и етногра-

фи са разглеждали игрите и текстовете, чрез които децата са били обучавани и са се самообучавали на говорене.

Настоящата работа е опит да бъдат изяснени някои въпроси, свързани с **първоосновите на работа върху техниката на говора у нас, които могат да се открият при досега с българското народно творчество.** Затова е необходимо да бъдат проучени достигналите до нас малки фолклорни творби, както и някои детски игри, с оглед ролята им за подобряване на слуховите, говорно-произносителните и съответно комуникативните умения на децата. Обект на внимание са кратките фолклорни произведения (скороговорки, гатанки, пословици и поговорки, залъгалки, забавки, разговорки, броилки, заклички, прозвища, наричания и др.), съхранени в сборниците за народни умотворения (Вж. 1; 2; 3; 11; 14; 16). Анализът им може да разкрие разнообразието от дидактически средства, използвани някога за изграждане на комплекс от качества, необходими на детето, за да усвои и усъвършенства сложния говорен механизъм. Звуковата им реализация е била и според нас може и днес успешно да бъде шко-

ла за развитие на говорните способности.

Първообразите на педагогическо въздействие в тази насока правят впечатление със своята целенасоченост и системност.

В основата на адекватния говорен процес – както за фонационното дишане, така и за гласообразуването и за артикулацията, лежи **балансираният мускулен тонус**. Затова още веднага след раждането на детето възрастните паят малки песни, които провокират, обясняват, съпровождат движението на бебето. Всички деца, а и възрастните, са изпитвали удоволствие от **забавките**, които придружават първите детски движения:

„Пети, пети кунки.
Дала мама папу.
Тати дал паричка,
купило халвичка...“ (15, 34)

При тези думи майката помага на детето да пляска с ръце. Игрите, в които се съчетава ритмичен текст с движение на китките и пръстите, имат отношение към развитието на говорните и на комуникативните способности на детето. Един от първите целенасочени уроци по комуникация е малката игра, в която възрастният протяга пръста си към детето, а то отговаря със същото, като координира целенасоченото движение с кратката дума „Боц!!!“. Така се съчетава паралингвистично и лингвистично общуване.

Синтетичната, комплексна комуникация с възрастния се осъществява и при познатите игри „Буба лази, лази, търси де да влази...“, „Пиу, пиу, вранке...“ (15, 37), „Варило мишле кашичка...“ (15, 40), „Друс, друс, конче! Близо ли е Лонче...“ (15, 34).

Съвременните логопеди посочват дидактическите функции на игрите за раздвижване на китките и на пръстите за подобряване на характеристиките на говора. Активизирането на центровете на пръстите и китката (които са съседни в кората на мозъчните полукълба с тези на езика, челюстта, устните и небцето) се отразява благоприятно върху действието на артикулационните органи.

Ясно е, че за да може детето правилно да говори, трябва да може да **слуша и да чува звуковете**. Слуховият и речедвигателният анализатори са в единство и взаимодействие. Слуховото умение е органична съставна част от говорното (в този смисъл бихме могли да разгледаме слушането и говоренето като комплексна дейност).

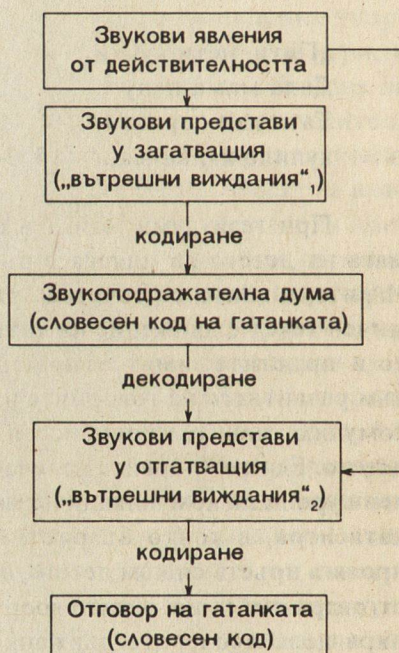
Малките фолклорни творби, които са били използвани в процеса на общуване и в особено занимателни за децата дейности, показват особената грижа на възрастните към възпитанието на активно отношение към звуковете в природата и в човешката реч, на съсредоточеност и внимание, необходими при звуковъзприемане-

то и звукопроизвеждането. В това отношение откриваме въздействието преди всичко на **гатанката**. Тя е особено старинен фолклорен жанр с явно познавателен характер. Предназначението ѝ е да дава знания за околната действителност чрез алегоричното наподобяване на предмети и действия. Анализ на художествените средства, с които борави народният творец при създаването на гатанките, правят Ст. Костов, д-р Хр. П. Стоилов, а в по-ново време – Ст. Стойкова и др. Но неслучайно статията на Хр. Вакарелски „Народните ни гатанки“ четем в сп. „Просвета“ (Вж. 5) – тези малки творби имат преди всичко образователна и възпитателна роля. Известният български фолклорист определя целта на гатанките така: „да извикат известно напрежение за разкриване на загатнатото съдържание.“ (5, 479)

Гатанката осъществява предназначението си в процеса на общуването. Задължително се изисква обратна връзка с неизменния въпрос „Що е то?“. За да може детето да отговори, представената словесна информация трябва да се декодира – да се превърне в някакъв образ – зрителен, слухов, вкусов и т. н. Или ако преведем на театрален език представите, породени от словото, можем да ги наречем с думите на К. С. Станиславски – „вътрешни виждания“ (Вж. 13).

Създаването у детето (слу-

шател) на представа за звука и за предмета, който го издава, може да се извърши по два пътя – директно (чрез цялостно непосредствено възприемане на обекта) и индиректно (чрез възприемане и декодиране на словото, носещо информация за звучащия предмет). Комуникативната същност на речта обяснява „прехвърлянето“ на представи (в това число и звукови) у слушателите. Процесът на кодиране и декодиране на звуковите представи у творците и у слушателите на гатанките може да бъде изразено графично по следния начин:

Гатанките преследват своите специфични дидактически цели по отношение на звуковата култура на децата. Както за създаването им, така и за отгатването им е необходимо активно внимание към звука – голяма част от тях са изградени на базата на звукова нагледност. Как се създава тази нагледност?

Преди всичко звукът, който загатваният предмет издава при действие, може да бъде кодиран в звукосъчетание в гатанката: „От падина на падина току вика: талалей, талалей. – Звънец на добитък“ (2, 528); „Две циганки търъл-мъръл прае. – Чехлите“ (с. Еньово, Новопазарско) (2, 548); „Пуци го у вода, а оно вика: гръгуле. – Стомната“ (Кюстендилско) (2, 542).

Другаде звукът, характерен за действието на предмета, е в основата на собственото име на този предмет: „Тирилинго свири, Мирилинго играе. – Чекръкът и въртешката“ (с. Търнак, Айтоско) (2, 531) или „Тир, тир свиреше. Мара му оро играеше. – Чекръкът“ (Брезнишко) (2, 531). Вслушването в звуковете на речта води до отговора, разбира се, ако преди това активно са слушани звуците в обкръжаващата среда: „Пшит вамо – пшит тамо се скри зад вратата. – Метлата“ (2, 538); „Стрино-уйно Павловице, дай ми шеталото-петалото да пошетам – да попетам. Ситото“ (2, 542); „Аз го цалувам, то ма кълне. – Бъклица-

та“ (Бяла черква) (2, 547).

Отговорът на гатанката може да се крие в личното име на предмета – димът е Димо, столът – Стойна, руданът (чекръкът) – Дурудан, таралезът – Еже-меже и т.н.

Много внимание се изисква, за да се открие в понякога външно безсмислена дума, несъществуваща в обикновената реч, названието на предмета или на действието му: „Родила хода неходче, а неходчето – ходанче.“ Хода е тази, която ходи, НЕходЧЕ – нещо малко, което не ходи (представка НЕ- и наставка за умалителност – Ч-), ходАНЧЕ – малко същество, което ходи. Названията – необикновени съществителни имена, са образувани от глагол и се отличават с живост и образност. Колко остроумни са тези синоними на съществителните кокошка, яйце и пиленце. Малката словесна задача формира умения за словообразователен и съответно за семантичен анализ.

Ако детето внимателно е слушало гатанката то непременно ще свърже текста със съответните „вътрешни виждания“, а често те са представа за определен звук: „Дигни нога – шък, дигни друга – шък, шойле, бойле, пай шък. – Жената в стана“ (с. Радуй, Брезнишко) (2, 532).

Субективно е възприемането (и съответно отразяването в слово) на звученето на предмета – ситото „вика“ и „па, пу“ (Щип), и

„Тодорин, Тодорин“ (Банско), и „шлака-так, шлака-так“ (Велес). Предметът може да бъде представян и със съвсем различни звукови характеристики, например противоположни са качествата на брадвата и звукът ѝ, отразени метафорично в двете гатанки: „Бясна кучка в гора лайе.“ и „Пейкя пее в усое“. Решаващо значение за изграждането на звуков образ имат алитерациите и асонансите (повторенията на съгласни и гласни).

В основата и на словотворчеството и на досетливостта при гатанките е слуховото внимание.

Добре развитият речев слух е първото условие за осъществяване на говорния процес, но особено важно е **цялостното овладяване на говорния апарат като „организирана съвкупност от дихателни, гласови и изговорни (артикуляционни) (к.м., Г. Д.) органи, чрез чиято синхронизирана дейност се осъществява говорът“** (10, 8).

Преди всичко е необходима **здрава издишна струя** – „материя на звука“ (8, 13). Тя може да се постигне когато дихателните органи имат достатъчна жизнена вместимост, витален капацитет (8, 13).

Много **игри** са събирали децата в миналото – борбата, надскачането, надхвърлянето (мятане на камък), надбягване „Къде двама, там и трима“, „Сляпа кобила“, „Сляпа баба“, чилик, свинка, „Орел и квачка“, „Кралю-порта-

лю“ и т.н. (Вж. 4; 6; 7) – някои от тях са запазени и до днес. Наред с качествата, които развиват (наблюдателност, внимание, съобразителност, воля, бързина, чувство за последователност и логика, въображение), те съдействат за активизиране на дишането, за увеличаване на виталния капацитет. Техният развлекателен характер активизира участниците и така, в игровото общуване, преследвайки задачите си, децата не мислят за обучаващата цел.

Но развитието на дихателната сръчност не е било само несъзнателно. Към нея децата са се отнасяли и с насочен към говора, осъзнат интерес. Например те могат да се надпреварват кой повече пъти при един издих ще изговори дадена фраза – най-често скороговорка – а това е реализация и проверка на полезния говорен капацитет (Вж. 8, 14). Чудесно средство за самоконтрол на капацитетите на дишането е следната малка фолклорна задача (записана в с. Крамолин, Ловешка област) – да се изговори с един издих „Снесъл кос под мост до 12 яйца. Дойде, вземе едно, бяга, дойде, вземе две, бяга, дойде, вземе три... бяга, дойде, вземе дванайсет, бяга“. Текстът е с оптимален обем, за да може да се изговори, без да се поема въздух. Същевременно той е и комплексно упражнение за правилна артикулация и за правоговор – различен трябва да бъде изговорът на риму-

ваните думи *кост* и *мост*, но и при двете не бива да се изпуска краесловното *Т*. Артикулационна активност е необходима за изговора на близките по учленителна позиция *Д* и *Н* (*сДН*о), *В* и *З* (*ВЗ*е-ме), *Д* и *Т* (*мостТ* До).

За правилния изговор на звуковете е необходима достатъчна пъргавост на артикулационните органи. Още докато е съвсем малко, детето осъзнава това. Обясним е интересът му към дейността на говорните органи, в резултат на която се проявява речта. Да си спомним с какво любопитство децата движат с пръстче долната си устничка, радвайки се на получавания звук. Като че ли това е едно от първите съзнателни упражнения за подобряване на речевата моторика. А подобни дейности е имало много. Ако сравним училищното ежедневие на нашите деца с детството на техните родители и още повече – на бабите и дядовците им, ще разберем, че в стремежа си да ги направим тихи и дисциплинирани, сме ги лишили от много игри, които са съществували векове и чиято цел е именно активизирането на говорните органи. Неприлично ще ни се види днес, ако някое от децата прави „муцунки“ изтегляйки устничките си напред или встрани или ако подсвирва с уста. А да не говорим, че не бива да показва езика си, да го върти или сгъва. Никое от децата не наподобява звук, който издава птица или жи-

вотно, не сме чували „конски тропот“ с език, бръмчене... А точно упражнения от подобен характер са необходими, за да се раздвижат, активизират, „загриват“ артикулационните органи. И жалкото е, че тези игри не са се запазили до днес, а поради специфичния им характер етнографите и фолклористите не са проявявали достатъчно внимание към тях.

Все пак от малките фолклорни творби, записани в сборниците за народни умотворения, можем да направим изводи и относно **формирането на изговорни умения**.

Скороговорките са преди всичко пример за народния словотворчески гений. За да бъдат създадени тези произведения, е бил необходим изключителен усет към изразителността на най-малките значещи единици на речта – фонемите. Скороговорките са създадени с практическа цел – за правилното развитие на децата е необходимо упражнение за активизиране на артикулационните органи, за „окършване“ на езика.

Някои от скороговорките предлагат за изговор думи със звукосъчетания, в които проблемният труднопроизносим звук е във фонетична комбинация, облекчаваща изговора. Например съчетанията *ТР* и *ДР* благоприятстват по-лекия и по-активен изговор на звука *Р*: „Три тричици, три пръчици, три пръчки прескукулчици“ (8, 39), „Дроби, Добре, дробене“

(2, 599), „Здравко здравец бере. Бери, Здравко, здравец. Здрав да си довека“ (15, 86).

Другаде съзнателно са представени артикулационни затруднения. Комбинирането на звукове, учленявани при коренно различна конфигурация на говорните органи, например предноезичен и задноезичен съгласен, затруднява изговора: „Карал Крал крадени круши...“ (15, 86), „Кантар катран тегли“ (10, 234). Проблемният изговор на *Л* се тренира не само в благоприятната комбинация с предните гласни *И* и *Е* – „Петър плет плете, през три плета преплита...“, „Налей литър, излей литър“ (2, 599), а и в по-трудната позиция пред среднозадните и задните гласни – „Лазар рало превляче през Разлошко равно поле“ (2, 600); „От клон клонче отклонено“ (15, 87) или в краесловие „Запрескачал гарван дол с дол, дол с дол, дол с дол“ (2, 600).

При изпълнението на скороговорките фонемите се реализират в позиционните си варианти. Затвърдява се изговорът на звука в различни фонетични позиции.

Скороговорките обикновено изискват и тренират **диференциран** изговор на звукове. Изпълнението на малките текстове, съдържащи съпоставими фонетични единици, формира практически умения да се различават звуковете както слухово, така и артикулационно, да се разграничават те в корелация. Съпоставят се според

диференциалните им признаци съскави и шушкави съгласни („Шисе се суши на шосе“, „Шейсет и шест кози кожи и едно куцо куче“), вибрантни и невибрантни сонори („Върви Валери по варели“, „Орел, орел, сляп орел“), задноезични и предноезични („Калпак над калпак, под калпак – пак калпак“), звучни и беззвучни („Научил се поп на пражан боб. Свършил се боб, отучил се поп“), преградни и проходни („Бухал буха в хралупа куха“), лабиални и нелабиални („Дядо на баба. Баба на дядо“), твърди и меки съгласни („Була валя бурило“), назални и латерални сонори („Гнила глина гние“), тесни и широки, лабиални и нелабиални гласни („Бобче и бабче. Пълно джобче с бобчета“).

Условното понятие обучение при изпълнението на скороговорките не е свързано с разбирането за напрегната съзнателност, за трудност. Напротив, образният текст, предлагащ разнообразни „вътрешни виждания“, предизвиква активен интерес, приятни чувства. „Църно пърче църно търнче гризеше“ (от Куфалово) (16, 777), „Бела кобила у нова колиба“ (Самоковско) (2, 600).

Няма да говорим за особено то чувство за хумор в скороговорките („Мари шчерко шчерчина, иди кажи на шчерка си, шчерчино ѝ дите плаче“ (2, 600). Но знаем, че за осъществяване на говорния процес, който е в пряка връзка с дейността на централната нервна система, е

необходима благоприятна емоционална атмосфера, подходяща психосреда – и точно това се постига при скороговорките.

Всяка реплика се изговаря по няколко пъти, понякога скороговорката е само от две бързо сменящи се думи (леб – сол). Така че, за да се избегнат евентуалните грешки при бързия изговор, е необходима не само артикулационна активност, но и насочено внимание. В противен случай се получават грешките („Котка мишка гони, мишка бяга, котка мишка еде. (Толбухинско“) (2, 599). Но интересното е, че поради постройката на скороговорките, дори и неуспехът при изговор не е свързан с неприятно чувство, а буди смях. Грешката не поражда страх и нежелание за упражнение, а напротив – стръв за по-резултатна работа. Играта с алитерации и асонанси не само забавлява детето, но го и учи на правоизговор.

В това отношение до скороговорките се доближават и някои **гатанки** – те са не само слухово, но и артикулационно упражнение: „От чучка на чучка, бяла кучка. Мъглата“ (Ивайловградско) (2, 510); „Сираче котаче на skut седи, та плаче. Гайдата“ (с. Вакарел, Софийско) (2, 552); „Стар Тодорин тютюн пие. Коминът“ (2, 552); „Кусо прасе по рид пасе. Бръсначът“ (Банско) (2, 549) и др.

Фолклорните гатанки също съдържат звукове, подлежащи на диференциране: „Студена змия на

гуша виси (герданът)“; „От месо шишът, от желязо печеното (пръстенът върху пръста)“; „Меча стъпка, сврача опашка (тиганът)“ (свистящи – шипящи); „Дран козел посред село върви – хем върви, хем реве (гайдата)“ (P – Л).

Своеобразни гатанки са и **ладанките**, в които се загатва за човека, очакван за съпруг на момичето. В тях ритмичността и благозвучието също често се основават на повторението и редуването на сходни съгласни: „Дребно просо през плет пресипва (съсед)“ (P – Л); „Синьо небе, ясни звезди (хубавец)“ (С – З); „Дълга трева до Дунава (кирадгия)“ (Т – Д); „Зряла дюла и презряла (ще се ожени стара)“ (P–Л; твърди и меки съгласни).

Заучаването и повторението на малките фолклорни творби е упражнение както за пъргавина на изговора, така и за диференциране на артикулацията на съпоставими звукове. При бързия изговор на текста би могло да настъпи объркване на съзнателно натрупаните артикулационно близки звукове – децата се стремят да избягат това. В свързаната реч максимално се откроява семантиката на думата. Затова при изговора на кратките фолклорни текстове се осъзнава необходимостта от фонетично точна реч, в която звуковете да не се смесват, колкото и да си приличат, защото тогава се променя съдържанието на изказването.

Броилките като жанр, създаван от децата, са свързани с играта. Те представляват интерес и по отношение на словотворчеството при създаването им, и във връзка с уменията за правилно произношение, които се формират при изпълнението им. Броилките съпътстват игрите – задачата им е при броенето да остане един, който да брои или да води. Така речевата дейност се мотивира – тя не е самоцелна. Общуването се извършва на „таен“ език, което само по себе си създава интерес към говорния процес. По свой особен начин децата броят: „Едноло, дволо, троло, чевиле, пале, шале, шадъм, дадъм, дервен, дескръц“ (2, 614). Числителните, които са в основата на новите думи, са „замаскирани“ чрез интересни асонанси и алитерации, създаващи и рими. В броилките се е изгубило (ако изобщо го е имало) първоначалното значение на словосъчетанията. Останала е комбинацията от интересно повтарящи се звукове и звучни, римувани думи, например: „Илилига, пилилига, домушаре, докатаре, вайстрен, чилибия, русалия, тамбек, кукулек, подмеждука, гелъбубулек“ (от Куфалово) (16, 776). Броилките разкриват и предхождащото сътворяването им слухово внимание към фонетичните и морфемни характеристики на чуждите езици: „Айн, цвайн, трайн / Рипчи, рипчи райн...“ (15, 74). Внимание е нужно както при сътворяването им, така и за запомнянето

им. Плетеницата от звукове напомня чужд език, таен говор, познат само за децата: „Огнала, оладошу, паче пилци, савре сини, гьормедим, тас-тус, тумбелекте плюс“. Малките песнички-броилки, чието основно и функционално необходимо качество е ритмичността, показват активното (дори самоцелно) звукотворчество на детето. Стимулът за запомнянето им е не смисълът, а интересните звукови комбинации – ритмично организирани и римувани. Игроречевото прави броенето забавно. Речитативното произнасяне, ритмичното скандиране, изисква по-голяма отчетливост при артикулирането. Повторението на броилките в играта тренира изговорната сръчност.

Особен дидактически ефект по отношение на усъвършенстване на говора имат **зальгалките-диалози (разговорки)**. Те могат да съпровождат комуникативна игра, например познатата на всички ни „Дай ми, бабо, огънче“, с която и днес бабите учат децата да говорят. Но са били и самостоятелно изказани:

„Деда седи у дъбица,
та си плете ръкавица.
– Защо че ти, дедо, ръкавица?
– Да си берем жирец!
– Защо че ти жирец?
– Да си раним прасенце!
– Защо че ти прасенце?...“
(2, 609)

Обикновено в тези диалози има поредица от въпроси и отговори, които като че ли нямат край – всеки отговор предизвиква нов въпрос: „Къде?“, „Защо?“, „Какво?“ Чрез тях се осъществява една комуникативна система дете – възрастен. Без да изключва доверието към този, от когото иска отговор, в тази система детето (като страна в игровия конфликт) се учи чрез словото да преследва задача, да действа. Словото се реализира като необходимо средство в процеса на общуването – за да разреши една ясна, ярка и едновременно с това елементарна, съответстваща на детската възраст конфликтност, чиято същност се изразява от обобщената формула „дай – няма“. Детето се научава да преодолява съпротивата на възрастния, бариерата, поставена от него в словесната игра:

- „Къде й бочвата? –
- А изгоре огинът. –
- Къде е огинът? –
- Го угасна рекатъ –
- Къде е рекатъ?...“ (16, 774).

Детето осъзнава словото като необходим, задължителен компонент в процеса на общуване. Но е ясно и друго – преследвайки комуникативната задача, то повтаря една и съща фраза няколко пъти и по този начин автоматизира, затвърдява изговора ѝ. Същевременно се стреми да я произнесе точно и отчетливо, за да може да бъде разбрано и да постигне целта си. Така, формирайки умение за

общуване чрез словото, за словесно действие, малката игра изработва и необходимата за това говорна активност.

Ако обърнем внимание на **закачките и прозвищата**, които децата са измисляли, ще открием, че те са сътворени в резултат на активно вслушване в името и на вглеждане в човека, който го носи. Характеризират се със звучност, ритмичност (макар не винаги съчетани с художественост). Например на лошо остригано дете се присмиват:

- „Стрижено прасе
- по градина пасе,
- майка му го мами
- със щир да го рани.“ (2, 605)

Чрез подобни стихчета общуването (не винаги доброжелателно) се осъществява по линията дете – дете или деца – дете, рядко деца – възрастен.

Детските песни и наричания за природата са особено древни по произход – наследени са от стари обреди. Те показват дълбоката вяра на хората в силата на своята реч – чрез нея са се опитвали да въздействат и на боговете. Общуването чрез тях има по-абстрактен характер: дете – природа. Тези песни са обръщения към природните сили – слънцето, дъжда, животни и птици и т. н. Например когато чуят или видят кукувица, децата припяват:

- „Кукувица кука
- на зелена бука.
- Дай ми, боже, лето,

да си кусам млеко. „ (2, 611)

Характерът на общуването се отразява върху говора – особено върху силата и ритмичността (понякога развита в песенност).

Пословиците и поговорките синтезират в лаконичната си фраза точна и ясна мисъл – съдържанието изисква съответно кратък езиков израз, действена форма. Дидактичната роля на тези творби е преди всичко в съдържанието, чрез което трябва да се въздейства на детето. Тази функция се осъществява благодарение на формата – краткостта им позволява бързо да се запомнят и лесно и точно да се възпроизведат. За това често спомага и римата: „Лица-прилика като два стърка аглика“ (2, 242), „Дето яде конче зобчица, там и вири главица“ (2, 387) и др.

По труднопроизносимите, богати на алитерации думи, понякога пословиците и поговорките се доближават до скороговорките: „Колкото изчукъ и изпукъ“ (2, 232); „С вила орехи събира“ (2, 287); „Работата ми върви като рак“ (2, 382); „Разкراчил се като рак на бързей“ (2, 383).

Заучаването и повторението на тези малки текстове, наред с фонетичния им анализ, служи за затвърдяване на диференцирания изговор на артикулационно близки звукове: „Ако лъже някой, за своя сметка лъже“ (Ж – С); „Глад град предава“ (Л – Р); „Да ядеш каша, да станеш наша“ (С – Ш); „Зная и аз, знае и той защо яде

бой“ (И – Й); „Устата си затваряй, очите си отваряй“ (У – О); „Лудо давало, мъдро вземало“ (Л – Р); „Със зло се наглава не излиза“ (С – З); „Старо гърненце по-сладко варивце извадява“ (С – Ц); „Човек се учи от що му се случи“ (С – Ч).

В някои пословици и поговорки директно се визират качества на говорната изява: „Езикът му се преплита“; „Развърза си езика“; „Пуща език от аршин повече“; „Бае си под носа“; „Воденица мели, нищо не смिला.“; „Мухите пазаруват в устата му“; „Я кажи пепел! – Фефел“.

Стремежът към точност на съдържанието се отразява на точността на формата. Кратката езикова формула се запомня лесно, изисква точен изговор, не търпи промени. Характерът на тези творби налага активно словесно общуване – те са предназначени да въздействат върху слушателя, да го променят в определена насока. Затова словото им е особено действено. За да осъществи предназначението си, то трябва да е преди всичко ясно и точно изговорено – иначе не би могло да бъде убедително.

Често малките детски **песни и речитативи съпровождат игрите**. Така се съчетава движение и говор. Ритмичността на действието се отразява и на ритъма на говора (да си припомним познатата игра „Кралю-порталу“). Създава се умение за „правилен и точен из-

говор при всяко положение и на-
товарване на тялото и психиката“
(8, 45). А това вече е път към по-
висок етап в изграждането на пра-
воизговор.

От анализа на малките
фолклорни творби за деца и на ня-
кои от детските игри, можем да
направим извода, че **към създава-**
нето на говорни умения и усъвър-
шенстването им българите от ве-
кове са се отнасяли с особена гри-
жовност. За това най-подходяща е
била детската възраст (по-лесно е
да се създаде както трябва едно
качество, отколкото то да бъде из-
правяно). Въздействието върху го-
вора чрез кратките текстове е би-

ло комплексно – за подобряване
на речевия слух, речевата мотори-
ка, фонационното дишане, артику-
лацията.

Точни рецепти и правила не
можем да вземем наготово от на-
родната педагогика, но е доста-
тъчно да осъзнаем, че за форми-
рането на говора е нужно специ-
ално внимание, активни грижи,
интересна и занимателна работа
със словото в процеса на общува-
не още от най-ранна детска въз-
раст. И разбира се, някои от по-
сочените „стари“ форми на педа-
гогическо въздействие можем да
приложим успешно и днес.

ЛИТЕРАТУРА

1. А т а н а с о в, Ж. и др. Христоматия по детска литература за институти-
те за начални учители. С., 1979.
2. Б ъ л г а р с к о народно творчество. Т. XII, ред. Цв. Минков. С., 1963.
3. Б ъ л г а р с к и пословици и поговорки. С., 1986.
4. В а к а р е л с к и, Хр. Етнография на България. С., 1974.
5. В а к а р е л с к и, Хр. Народните ни гатанки. – Сп. Просвета, г. II, 1936,
кн. 4.
6. З а й к о в, Ил., Зл. А с е н о в а. Две петлета се скарали – български на-
родни игри за деца. С., 1981.
7. З а й к о в, Ил., Зл. А с е н о в а. Играчка плачка. С., 1984.
8. П е н ч е в, П. Словесно-изпълнителско изкуство. В. Търново, 1988.
9. П е н ч е в, П. Говорна култура. Благоевград, 1991.
10. С а е в, Л. Техника на говора. С., 1970.
11. С б о р н и к за народни умотворения, наука и книжнина. Кн. 1–56. 1889
и сл.
12. С о т и р о в а, Е. Проблеми на словото в драматичния театър. НИ, С.,
1987.

13. Станиславски, К. С. Работата на актьора над себе си. Ч. I и II, С., 1982.
14. Тонов, А. Възпитателното въздействие на детския фолклор. – Сп. Начално образование, кн. 4, 1994, с.52.
15. Тонов, А. Христоматия по литература за деца и юноши. Детски фолклор, В.Търново, 1991.
16. Шапкарев, К. Сборник от народни умотворения. Т. III, С., 1972.

PROTOTYPES OF SPEECH TRAINING IN THE BULGARIAN FOLKLORE

Galia Dantcheva

This article treats some problems, connected with the prototypes of training children to different manners of speaking and pronunciation techniques, things that could be found in our Bulgarian folklore.

Short folklore works like proverbs, sayings, riddles, rhymes, tongue-twisters, etc. as well as children's games have been given as an excellent example of improving the auditory, articulatory and communicative abilities of children.